حسینی، سیدمهدی؛ طاهری، ساهره؛ شیربگی، ناصر (۱۳۹۸). فرهنگ خواندن مدارس ابتدایی سنندج: پژوهشی آمیخته. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۹ (۱)، ۳۰۹- ۳۲۹.

فرهنگ خواندن مدارس ابتدایی سنندج: پژوهشی آمیخته

سید مهدی حسینی[۱]، ساهره طاهری[۲]، ناصر شیربگی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۰۴ DOI: 10.22067/riis.v0i0.75362

چکیده

مقدمه: نهادینه شدن رفتار خواندن تحت تأثیر عوامل مختلف است. مقطع ابتدایی یکی از حساس‌ترین مراحل ایجاد مهارت خواندن و به‌کارگیری آن است. فرهنگ خواندن آموزشگاه در سه لایه سطحی، کم عمق و عمیق باید حامی و تقویت‌کننده انگیزه و ایجاد نگرش اهمیت خواندن و کاربرد آن در دانش‌آموزان باشد. اما بررسی عمیق و همه جانبه در زمینه نوع فرهنگ خواندن مدارس در ایران تاکنون مورد توجه قرار نگرفته است. هدف این پژوهش، بررسی چگونگی مدیریت فرهنگ خواندن در مدارس ابتدایی شهر سنندج است.

روش‌شناسی: این پژوهش کاربردی که به‌صورت آمیخته درهم تنیده انجام شد، از چند بعد کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع ابتدایی ناحیه یک آموزش و پرورش سنندج را مورد بررسی قرار داد. ابزارهای گردآوری داده‌ها توسط پژوهشگران ساخته شد (چک لیست مشاهده نمادهای محیطی، پرسشنامه بررسی تجارب خواندن دانش‌آموزان، پرسشنامه نگرش مدیران و معلمان درباره خواندن، و سناریوی موقعیت‌های واقعی که معلمان باید پاسخ می‌دادند).

یافته‌ها: محیط فیزیکی آموزشگاه از نظر نمادهای خواندن؛ روابط و رفتار معلمان و مدیران و اولیا برای ارائه الگویی که اهمیت خواندن را به دانش‌آموزان القا کند، ضعیف ارزیابی شد. معلمان و مدیران از نظر اهمیت خواندن، باور قوی دارند. اقدام عملی قابل قبول مبتنی بر فعالیت خواندن از سوی معلمان و مدیران ارائه نشد. این نشان‌دهنده ناتوانی در برقرار ارتباط بین لایه پارادایم، و باور با لایه رفتاری فرهنگ است.

نتیجه‌گیری: مدارس مورد بررسی به‌صورت آگاهانه و هدفمند فرهنگی را که حامی خواندن باشد، فراهم ننموده‌اند.

کلیدواژه‌ها: مقطع ابتدایی، فرهنگ خواندن، آموزشگاه‌های سنندج، مدیریت مدرسه، انگیزه خواندن

۱. دکترای علم اطلاعات و دانش شناسی، استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه کردستان (نویسنده مسئول)، m.hosseini@uok.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشگاه کردستان، saheretaheri64@gmail.com

۳. دکترای مدیریت آموزشی، دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه کردستان، nshirbagi@uok.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

نظریه یادگیری اجتماعی باندورا (Bandura, 1976) بر نقش اجتماع در یادگیری رفتار تأکید دارد. این نظریه نقش متقابل شناخت و محیط بر یادگیری و رفتار را توضیح می‌دهد. در این نظریه فرایندهای خود تنظیمی که ناشی از مشاهده غیرمستقیم و سمبلیک است نقش اصلی دارند. یادگیری مشاهده‌ای باندورا شامل مراحل توجه، یادداری، بازسازی و انگیزه است.

همچنین در نظریه رشد اجتماعی ویگوتسکی[۱] اعتقاد بر این است که زمینه و تعامل اجتماعی در ساخت دانش نقش مهمی ایفا می‌کند. این نظریه بر نقش سه مؤلفه تأکید دارد: تعامل اجتماعی[۲]، الگوها[۳]، و فاصله یادگیری[۴]. تعامل اجتماعی نقش بنیادی در فرایند رشد شناختی دارد. به باور ویگوتسکی (Vygotsky, 1978) «هر عملکرد توسعه فرهنگی کودک در دو سطح رخ می‌دهد: سطح اجتماعی (بین افراد) و سطح فردی (درون فردی)». الگو به افرادی اشاره دارد که در یک حوزه (کار، فرایند یا مفهوم) از یادگیرنده در زمینه درک یا توانایی بالاتر هستند. مانند معلم، مربی یا بزرگسال. البته الگو ممکن است همسالان، جوان‌ترها یا حتی رایانه باشد. فاصله یادگیری به تفاوت توانایی اجرای یادگیرنده با سطح یادگیری مورد نیاز که با نظارت معلم انجام دهد و یادگیری که باید به‌صورت مستقل انجام دهد، اشاره دارد. طبق این نظریه، یادگیری در این منطقه رخ می‌دهد.

ویگوتسکی بر روابط بین افراد و بافت اجتماعی- فرهنگی که در آن اقدام و تعامل باعث اشتراک تجارب می‌شود، تمرکز داشت (Crawford, 1996). وی بر این باور بود که انسان‌ها از ابزارهایی مانند گفتار و نوشتار که حاصل یک فرهنگ است به‌عنوان واسط محیط‌های اجتماعی‌شان استفاده می‌کنند. کودکان در آغاز از این ابزارهای تنها به‌منظور عمل‌های اجتماعی و به‌عنوان راهی برای رفع نیازها استفاده می‌کنند اما به‌تدریج درونی شده و منجر به مهارت‌های فکری عمیق خواهد شد.

نظریه ساختارگرایی ویگوتسکی تقویت‌کننده محیط‌های یادگیری است که در آن یادگیرندگان نقش فعال دارند. در چنین محیطی نقش معلم به‌عنوان راهنما و همکاری که به یادگیرنده کمک می‌کند تا معنی را خودش بسازد مطرح است. بنابراین، یادگیری حاصل تجربه متقابل معلم و یادگیرنده است.

---

۱. Vygotsky's Social Development Theory (1896-1934)

۲. Social Interaction

۳. More Knowledgeable Other (MKO)

۴. Zone of Praximal Development (ZPD)

خواندن[1] به معنی رمزگشایی، درک معنی و پیام متن و ساختن مفاهیم در ذهن است. این مفهوم از چند زاویه قابل بحث است. اول، به‌عنوان یک فرایند ذهنی از آن یاد می‌شود چون طی فرایندی که علائم دیداری از طریق سلول‌های بینایی به مغز می‌رسد، ذهن به شناخت نشانه‌ها، رمزگشایی و درک معنی و در نهایت بازسازی یا ساخت مفهوم می‌پردازد. دوم، به‌عنوان یک مهارت مطرح است چون فرد باید پس از توان خواندن علائم (حروف و کلمات) قادر باشد که به‌صورت روان متن را بخواند. سطح قابل قبول روان‌خوانی به‌تدریج کسب می‌شود و افراد مختلف در انجام آن دارای مهارت‌های متفاوتی هستند. همچنین، تکنیک‌ها و راهبردهایی برای آموزش روان‌خوانی به‌کار می‌رود تا فرد در آن به مهارت لازم برسد. مسائلی مانند سرعت و تکنیک در آن نشان‌دهنده آن است که مهارتی است. سوم، به‌عنوان یک رفتار اجتماعی مطرح است. اگرچه رفتار خواندن حاصل تعامل فرد (به‌تنهایی) با متن است اما به‌دلیل آنکه آموزش آن، نمود و آثار آن در جامعه شکل و نمود می‌یابد، رفتاری اجتماعی است. خواندن زمانی ارزشمند است که فرد نمودهای خواندن را در جامعه بروز دهد. برای مثال، در گفتار کلماتی به‌کار ببرد که به برقراری روابط اجتماعی بهتر منجر شود. همچنین، این رفتار قابل سرایت از یک فرد به افراد دیگر است. برای مثال، با مشاهده رفتار خواندن والدین، کودکان هم از آن تقلید می‌کنند. به‌دلیل اینکه امروزه جنبه اجتماعی خواندن فراتر از کتاب است (ابزارها و محیط‌های ارائه محتوا بسیار متنوع است)، عبارتی مانند کتاب‌خوانی گویای جامع و مانع برای این رفتار اجتماعی نیست. همچنین، مطالعه[2] به معنی بررسی علمی یک موضوع است که بیشتر معادل تحقیق و پژوهش است. بنابراین، در این پژوهش خواندن از جنبه اجتماعی مورد توجه می‌باشد.

آموزش و نهادینه‌سازی رفتار خواندن در مدارس ابتدایی به عواملی در آموزشگاه نیاز دارد. اگر مدیران و معلمان از این عوامل آگاه باشند و آنها را فراهم نمایند، در ایجاد مهارت خواندن موفق خواهند شد. علاوه بر آموزش مهارت خواندن از طریق کتاب‌های درسی، لازم است که فضای فیزیکی و آموزشی، و روابط انسانی آموزشگاه برای تقویت فرهنگ خواندن مهیا شده و هدفمند به‌کار گرفته شود. کیفیت آموزش نه‌تنها به فراوان بودن منابع و کیفیت محتوا بستگی دارد، بلکه توانایی معلمان در راستای مدیریت رفتارهایی که از فراگیران سر می‌زند، در آن نقش دارد. مدیریت فرهنگ آموزشگاه برای ایجاد فضایی مملو از حس اهمیت و کاربرد خواندن می‌تواند سبب ایجاد انگیزه و بروز رفتار معنادار خواندن در دانش‌آموزان باشد. به‌عبارت دیگر، فرهنگ و رفتارهای غالب در آموزشگاه باید مؤید تقویت رفتارهای خواندن باشد.

۱. Reading

۲. Study

مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، آداب، سنت‌ها، هنجارها و اقدامات مشترک اعضای یک گروه یا سازمان که نسبتاً به‌صورت یک شکل و پایدار وجود دارد و توسط اعضای تازه وارد به گروه یا سازمان آموخته می‌شود و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌گردد، فرهنگ است (Schein, 2004). فرهنگ چگونگی انجام امور توسط گروهی از افراد است. چگونه با هم احوالپرسی می‌کنند، چگونه با هم ارتباط برقرار می‌کنند، چگونه لباس می‌پوشند، غذا می‌خورند، کار و بازی می‌کنند (Paine, 2007). فرهنگ مهمترین منبع ایجاد تغییرات در مدرسه است (Sergiovanni, 2001).

فرهنگ سازمانی دارای سه لایه است. به تعبیر ادگار شاین (Schein, 2004) سطحی‌ترین لایه فرهنگ سازمانی را ما می‌توانیم مشاهده کنیم. چیزهایی که در اولین بازدید یا اولین تأثیر در سازمان دریافت می‌شود. این سطح شامل تمامی نمودهای رفتاری است و از طریق رفتارها، گفتگوها، ارتباط‌ها، فضاها، ساختارها، فرایندها، رویه‌ها، آئین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها، گزارش‌ها، جلسات، گردهمایی‌ها و نشست‌ها، سمبل‌ها، جشن‌ها، تولیدات، محصولات و خدمات، و تمامی نمادهای تعامل، تمرین، تکلیف، و مسئولیت‌ها قابل مشاهده است. طریقه اجرای اعمال که از طریق مشاهده در محیط می‌توان به آنها پی‌برد.

لایه دوم فرهنگ سازمانی اندکی پایین‌تر از سطح قرار دارد و به‌راحتی قابل مشاهده نیست. بلکه زمانی‌که از افراد درباره چرایی انجام کارها پرسیده شود، قابل درک هستند. این لایه از باورها، ارزش‌ها، هنجارها، معانی مشترک، نگرش‌ها، درک‌ها و مسائلی تشکیل شده است که زیربنای رفتارها هستند و نمودهای رفتاری براساس آنها شکل گرفته یا اجرا می‌گردد.

لایه سوم فرهنگ سازمانی مربوط به مجموعه‌های ذهنی، پیش‌فرض‌ها و مدل‌های ذهنی درباره یک مسئله است. مدل‌های ذهنی ناشی از جهان‌بینی‌ها، هستی‌شناسی‌ها و پارادایم‌های افراد نسبت به مسئله مورد نظر است. دلیل بودن یک چیز. این لایه در ناخودآگاه افراد سازمان قرار گرفته است و معمولاً طرح پرسش درباره آن کاری ناپسند تلقی می‌شود. رفتارهایی که به‌صورت ناخودآگاه درباره خواندن انجام می‌شود ناشی از وجود این لایه است (حسینی، ۱۳۹۵).

حال اگر این سه لایه درباره خواندن در آموزشگاه مورد توجه قرار گیرد، می‌توان پی‌برد که فرهنگ کنونی آموزشگاه تقویت‌کننده خواندن است یا مانع آن. لازم است مجموعه این عوامل به‌صورت آگاهانه و هدفمند به‌کار گرفته شود تا فضای آموزشگاه القاکننده فرهنگی باشد که رفتار خواندن را ضروری و اساسی بداند. فراهم کردن شرایط و امکانات و تشویق معلمان و دانش‌آموزان به پیروی از موارد فوق را می‌توان مدیریت فرهنگ خواندن در آموزشگاه نام نهاد. با باور پین (Paine, 2007) فرهنگ خواندن چگونگی

اجرای اموری است که با خواندن مرتبط است. چگونه خواندن تدریس می‌شود، چگونه مواد آموزشی انتخاب و مورد استفاده قرار می‌گیرد، چگونه نیاز آموزشی هر دانش‌آموز مورد توجه قرار می‌گیرد، چگونه و چه وقت مهارت‌های دانش‌آموز ارزیابی می‌شود و چگونه از اطلاعات ارزیابی استفاده می‌شود، از زمانی که برای آموزش در اختیار است چگونه استفاده می‌شود، و چگونه از همدیگر یاد می‌گیریم و با همدیگر کار می‌کنیم. فرهنگ آموزشگاه فراتر از اقدام کارآی هر معلم، به یک همکاری جمعی و یکپارچگی در راستای دستیابی به هدف و رهبری قوی نیازمند است. مسئولیت اصلی فراهم کردن چنین فرهنگی بر دوش مدیر آموزشگاه است.

اگرچه مدیریت فرهنگ خواندن آموزشگاه یکی از ارکان بنیادی و اثرگذار بر نگرش دانش‌آموزان به خواندن است، اما تاکنون پژوهشی که وضعیت مدیریت فرهنگ خواندن آموزشگاه را بررسی کرده باشد، مشاهده نشده است. به همین دلیل، ضروری است که این عامل تأثیرگذار بر نگرش و رفتار خواندن دانش‌آموزان مورد توجه قرار گیرد. هدف این پژوهش بررسی فرهنگ خواندن و چگونگی ترویج و پشتیبانی از رفتار خواندن در دبستان‌های شهر سنندج می‌باشد. به‌عبارت دیگر، می‌خواهیم بدانیم که مدارس ابتدایی شهر سنندج در هر یک از سطوح سه‌گانه فرهنگ برای ترویج رفتار خواندن چه اقداماتی انجام می‌دهند.

پرسش‌های پژوهش

۱. وضعیت نمادهای خواندن در فضای فیزیکی آموزشگاه چگونه است؟
۲. درک دانش‌آموزان از عوامل فرهنگ خواندن مدرسه چگونه است؟
۳. رفتار عوامل اجرایی و آموزشی مدرسه در زمینه خواندن چگونه است؟
۴. میزان باور عوامل آموزشی آموزشگاه‌های سنندج به اهمیت آموزش رفتار خواندن دانش‌آموزان در چه سطحی است؟
۵. عوامل آموزشی آموزشگاه‌های سنندج برای مدیریت رفتار خواندن دانش‌آموزان چه روش‌هایی را به‌کار می‌گیرند؟

پیشینه پژوهش

در زمینه فرهنگ خواندن مدارس پژوهش‌های اندکی انجام شده است. مکنا، کییر و السورث (McKenna, Kear, and Ellsworth, 1995) در پژوهشی با عنوان «نگرش کودکان نسبت به خواندن»،

دریافتند که نگرش کودکان از اصول خواندن است و نیازمند مدیریت دقیق، منسجم و برنامه‌ریزی شده است. به‌علاوه، روی عواملی همچون مدیریت کلاس، محیط مدرسه و رفتارهای فراگیران تأکید نمودند و دریافتند که مدیریت کلاس درس نیازمند برنامه‌ریزی دقیق محیط از سوی مدرسان است. یک محیط کاملاً کنترل شده از سوی مدرسان که کلیه رفتارهای فراگیران را مدیریت کند می‌تواند بر پیشرفت، رفتار، احساسات و باورهای فراگیر اثر بگذارد و این اقتدار مثبت مدرس به او امنیت لازم جهت کنترل همه جانبه کلاس را خواهد داد و پیشرفت تحصیلی فراگیران را تضمین خواهد کرد.

کنت مک اینتاش (McIntosh, 2015) در پژوهشی دیگر با نام «اثبات اثرات ترکیبی در نظام‌های رفتاری و علمی سطح مدرسه و چالش‌های موجود بر سر راه خواندن در مدارس ابتدایی» به بررسی ابعاد متفاوت رفتارهای خواندن پرداخت. وی دریافت که پشتیبانی‌های رفتار خواندن گامی در راه پیشرفت فراگیران است و بین رفتارهای خواندن فراگیران و نیاز به پشتیبانی جهت ارتقای رفتارهای مطلوب رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

طبق یافته‌های کریمی (۱۳۹۴) که حاصل مرور سه دوره مطالعات پرلز[۱] با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر ارتقا سواد خواندن دانش‌آموزان» است، عوامل بسیاری در پیشرفت سواد خواندن دانش‌آموزان نقش دارند که مهمترین آنها عبارتند از:

الف) عوامل دانش‌آموزی: مانند عامل نگرش مثبت به خواندن، میزان اعتماد به خود یا خود پنداره. به‌عنوان مثال، در پرلز مشخص گردیده است، دانش‌آموزانی که بیشترین نگرش مثبت به مطالعه را داشته‌اند در اغلب کشورها از عملکرد بالاتری برخوردار بوده‌اند.

ب) عوامل خانوادگی: به این ترتیب که نقش والدین در فراهم آوردن زمینه‌های قوی ارتباط کلامی با کودک، فعالیت‌های لذت‌بخش و سرگرمی‌های سازنده‌ای نظیر قصه‌گویی و قصه‌خوانی، بازی با حروف و کلمات، غنی‌سازی محیط خانواده از نظر محرک‌های تقویت‌کننده‌ی ارتباط عاطفی و ذهنی شرایط بهینه‌ای را برای پی‌ریزی اولیه سواد خواندن ایجاد می‌کند.

ج) عوامل آموزشگاهی: یافته‌های پرلز ۲۰۱۱ در حوزه‌ی عوامل آموزشگاهی نشان می‌دهد که کیفیت رهبری آموزشی در مدرسه، ایجاد فضای امن و عاطفی، تأکید بر فعالیت‌های خواندن و ارتباط مؤثر با والدین دانش‌آموزان و نیز پیشگیری از آسیب‌های روانی و عاطفی در مدرسه نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد.

---

۱. Progress in International Reading Literacy Studies (PERLS)

نتایج پرلز ۲۰۱۶ نشان می‌دهد عامل‌های زیر به پیشرفت خواندن در پایه چهارم کمک کرده است:

- خوانندگان خوب از محیط خانوادگی برخوردارند که از یادگیری سواد پشتیبانی می‌نماید. (والدین آنها بیشتر کتاب می‌خوانند، منابع پشتیبان خواندن در محیط خانه موجود است، به ابزارهای دیجیتالی دسترسی دارند)
- خوانندگان خوب زودتر شروع به یادگیری کرده‌اند (وارد پیش دبستانی و مهد کودک شده‌اند، والدین آنها زودتر با آنها آموزش را شروع کرده‌اند)
- خوانندگان خوب در مدارسی درس می‌خوانند که بر پیشرفت تحصیلی تأکید می‌کنند.
- خوانندگان خوب در مدارسی تحصیل می‌کردند که امنیت داشت.
- آموزش خواندن از اولویت بالایی برخوردار بود.
- خوانندگان خوب به‌طور منظم در مدرسه حضور می‌یابند و خستگی و گرسنگی بر آنها غالب نمی‌شود.
- خوانندگان خوب نگرش مثبت نسبت به خواندن دارند.
- خوانندگان خوب در خواندن آنلاین مشکلی نداشتند (Mullis, Martin, Foy and Hooper, 2017).

اگرچه پیشینه پژوهش با عنوان فرهنگ خواندن آموزشگاه یافت نشد، اما سه پژوهش فوق بیانگر اهمیت محیط آموزشگاه به‌عنوان القاکننده نگرش اهمیت خواندن در دانش‌آموزان است.

روش پژوهش

با توجه به ماهیت پژوهش حاضر، که در آن درک عمیق و همه جانبه از مسأله فرهنگ خواندن مدرسه اهمیت اساسی دارد، از رویکرد کیفی- کمی (آمیخته درهم تنیده) به‌منظور تبیین مدیریت فرهنگ خواندن در مدارس ابتدایی استفاده شد. این پژوهش از نوع کاربردی است که به شیوه پیمایشی و با استفاده از چک لیست، پرسشنامه و سناریو انجام شده است.

مدارس ابتدایی ناحیه یک آموزش و پرورش سنندج جامعه این پژوهش است که از میان آنها تعداد ۱۰ آموزشگاه به‌صورت هدفمند و به نسبت مساوی از مناطق بالا و پایین (از نظر امکانات و سطح درآمد) انتخاب شدند. در این ۱۰ آموزشگاه ۲۰ نفر از مدیران و معلمان برای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه دبیران و پاسخ به سناریوهای دبیران و ۱۰۰ نفر از دانش‌آموزان برای تکمیل چک لیست‌ها و پاسخ به سناریوها مشارکت داشتند.

برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پرسشنامه بررسی فرهنگ خواندن مدارس تهیه شده با توجه به مبانی نظری مرور شده درباره فرهنگ به‌طور عام و فرهنگ خواندن در مدرسه به‌طور خاص تدوین شد و شامل: ۱) پرسشنامه با طیف لیکرت پنج گزینه‌ای برای نظرسنجی از معلمان و مدیران؛ ۲) چک لیست ارزیابی نمادهای خواندن محیط آموزشگاه؛ ۳) چک لیست ارزیابی تجارب دانش‌آموزان از نمودهای رفتاری خواندن در آموزشگاه؛ ۴) سناریوهای مربوط به موقعیت‌ها و وضعیت دانش‌آموزان که ممکن است معلمان راه‌حل‌های مناسب برای آن پیشنهاد کنند.

برای روایی ظاهری پرسشنامه (اطمینان از درست بودن گویه‌های پرسشنامه و هم‌راستا بودن پرسش‌ها برای گردآوری داده‌های مورد نظر) از نظر متخصصان استفاده شد و متن نهایی پس از چند مرحله نظر و اصلاح تهیه شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش زیر عمل شد. ابتدا به‌صورت توصیفی چک لیست ارزیابی نمادهای خواندن و چک لیست تجربه دانش‌آموزان از فرهنگ خواندن، با تعیین درصد پرسش‌ها گزارش شد. سپس، میانگین نظر معلمان و مدیران هر مدرسه محاسبه و گزارش شد. در نهایت داده‌های حاصل از نظر معلمان و مدیران با نتایج چک لیست‌ها مقایسه و تحلیل شد. در مرحله بعد پاسخ سناریوها به‌صورت کیفی و با توجه به مضمون و راه‌حل ارائه شده با نتایج پرسشنامه‌ها مقایسه گردید.

یافته‌ها

یکی از ملاک‌های مدیریت فرهنگ خواندن مدارس ابتدایی، وجود نمادهای ترویجی خواندن در فضای فیزیکی و محیط است. پژوهشگران در آغاز برای پاسخ پرسش اول (وضعیت نمادهای خواندن در فضای فیزیکی آموزشگاه چگونه است؟) به جستجوی این‌گونه نمادها پرداختند. جدول ۱ نشان می‌دهد که راهروها، تابلوی اعلانات، روزنامه دیواری درون کلاس و کانال‌ها یا شبکه‌های اجتماعی فضاهایی هستند که بیشترین نمادهای خواندن در آنها دیده شده است. اما دیوارهای بیرونی و داخلی حیاط و ساختمان آموزشگاه، کف راهروها، تابلوهای مسیر نما، اتاق کارکنان از جمله مدیر، معلمان، مشاوران و سایر کارکنان کمترین نمادهای خواندن را داشته است. نکته قابل توجه این است که بی‌توجهی به موارد فوق بسیار شدید است و به‌طور کامل استفاده از سایر فضاهای آموزشگاه برای القای پیام‌های مرتبط با خواندن نادیده گرفته شده است.

جدول ۱. وضعیت نمادهای ترویجی خواندن در فضای فیزیکی آموزشگاه‌های سنندج

ردیف	مکان	بله (درصد)	خیر (درصد)	نام و توصیف نمادهای خواندن در صورت مشاهده
۱	روی دیوارهای بیرونی آموزشگاه	۱۰	۹۰	نقاشی تصویر چند کتاب بر روی دیوار
۲	دیوارهای داخلی حیاط آموزشگاه	۲۰	۸۰	نقاشی تصویر کتاب بر روی دیوار حیاط
۳	دیوارهای ساختمان آموزشگاه	۱۰	۹۰	فراخوان فرم عضویت در طرح کتاب‌خوانی، فرم امتیازات فرد کتاب‌خوان
۴	داخل راهروهای آموزشگاه	۸۰	۲۰	قفسه کوچک دارای چندین کتاب، نصب پوستر در مورد فواید کتاب‌خوانی، ایجاد تابلو مطالعه یک دقیقه‌ای، روزنامه دیواری
۵	روی تابلوهای اعلانات آموزشگاه	۷۰	۳۰	تابلوی ایستگاه فکر، اسامی برندگان مسابقه کتاب‌خوانی، نصب تابلویی جهت گذاشتن خلاصه‌ای از گزارش کتاب خوانده شده، نصب پوستر کتاب‌خوانی، لیست کتاب‌های موجود در کتابخانه
۶	روی دیوارهای راهروها	۲۰	۸۰	نصب روزنامه دیواری
۷	کف راهروها		۱۰۰	
۸	درون کلاس‌های درس	۵۰	۵۰	نصب سخنان بزرگان، کتابخانه کلاسی
۹	درون اتاق مدیر		۱۰۰	
۱۰	درون اتاق معلمان	۱۰	۹۰	وجود یک کتابخانه کوچک
۱۱	درون اتاق مشاوران		۱۰۰	
۱۲	درون اتاق سایر کارکنان		۱۰۰	
۱۳	وجود کتابخانه در فضای مستقل	۶۰	۴۰	فضایی مستقل به نام کتابخانه
۱۴	وجود کتابدار مستقل	۲۰	۸۰	مسئول کتابخانه
۱۵	تابلوهای نشان‌دهنده مسیر کتابخانه	۲۰	۸۰	نصب چندین تابلو تا کتابخانه
۱۶	نشریه آموزشگاه، نشریه محلی		۱۰۰	
۱۷	روزنامه دیواری	۷۰	۳۰	پوستر در مورد کتاب و کتاب‌خوانی
۱۸	سایت یا وبلاگ آموزشگاه	۳۰	۷۰	داشتن وبلاگ به نام آموزشگاه
۱۹	کانال‌ها و شبکه‌های اجتماعی	۵۰	۵۰	ایجاد کانال کتاب‌خوانی
۲۰	موارد دیگر	۲۰	۸۰	ایجاد سه کمیته در خصوص کتاب‌خوانی مانند کمیته مستندسازی، کمیته اطلاع‌رسانی، کمیته مالی

یکی دیگر از راه‌های بررسی مدیریت فرهنگ خواندن آموزشگاه این است که درک و تجارب دانش‌آموزان از رفتارها، رخدادها و نمادهای خواندن را که از اعضای جامعه آموزشگاه دیده یا تجربه کرده است، مورد بررسی قرار گیرد. پژوهشگران برای پاسخ پرسش دوم (درک دانش‌آموزان از عوامل فرهنگ خواندن مدرسه چگونه است؟) در ۱۰ مدرسه منتخب از ۱۰۰ دانش‌آموز خواستند که تجربه خویش را طبق چک لیست زیر بیان دارند. جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که بیشترین تجربه دانش‌آموزان از رفتارها و نمادهای خواندن در مدرسه خود، خواندن به نوبت در کلاس است و کمترین درصد مربوط به حضور نویسندگان کتاب در مدارس و در میان دانش‌آموزان است. بندهای ۱۰، ۴ و ۱۱ نیز از نسبت بالاتر از ۵۰ درصد برخوردارند. این سه شکل‌های سنتی برخورد با مسئله خواندن در مدارس است. اما سایر موارد مانند دیدن کتاب خواندن مدیر و معلمان یا معرفی کتاب در مراسم‌های مختلف، یا خواندن بخشی از کتاب توسط معلم و ایجاد انگیزه برای دانش‌آموزان جهت دنبال کردن بقیه داستان از نسبت پایینی برخوردار هستند.

جدول ۲. تجارب دانش‌آموزان از رفتارهای مرتبط با خواندن در آموزشگاه‌های سنندج

ردیف	پرسش (توسط پژوهشگر با پرسش از دانش‌آموزان تکمیل گردید)	بله (درصد)	خیر (درصد)
۱	من کتاب خواندن مدیر و معاونان مدرسه را دیده‌ام.	۱۹	۸۱
۲	معلم ما در زمانی‌که استراحت می‌کند، کتاب می‌خواند.	۳۳	۶۷
۳	در مدرسه ما مسابقه کتاب‌خوانی برگزار می‌شود.	۴۱	۵۹
۴	مدرسه ما کتابخانه دارد.	۶۴	۳۶
۵	مدرسه ما جلساتی با نویسندگان کتاب‌ها تشکیل داده است.	۲	۹۸
۶	در مدرسه ما عکس و نام دانش‌آموزان کتاب‌خوان روی تابلو یا دیوارهای راهرو، یا کلاس نصب می‌شود.	۱۹	۸۱
۷	در مدرسه ما خلاصه کتاب‌هایی که بچه‌ها می‌نویسند روی تابلو قرار می‌گیرد و نمایش داده می‌شود.	۲۷	۷۳
۸	در مدرسه ما مسیر ورود به کتابخانه مشخص است.	۴۰	۶۰
۹	معلمان کتاب‌های غیردرسی را به سر کلاس می‌آورند و ما می‌خوانیم.	۷۳	۲۷
۱۰	ما در کلاس کتاب‌هایی که خودمان می‌آوریم یا معلم برای ما می‌آورد، می‌خوانیم.	۶۶	۳۴
۱۱	من دانش‌آموزان کتاب‌خوان مدرسه را می‌شناسم.	۵۴	۴۶
۱۲	بچه‌ها کتاب‌های غیردرسی خود را به همدیگر امانت می‌دهند.	۵۷	۴۳
۱۳	معلم در کلاس بخشی از داستان را تعریف می‌کند و برای دنبال کردن بقیه داستان کتاب معرفی می‌کند.	۲۳	۷۷
۱۴	در کلاس ما به‌صورت گروهی کتاب می‌خوانیم.	۳۰	۷۰
۱۵	تمام بچه‌ها به نوبت در کلاس کتاب می‌خوانند	۷۹	۲۱

۱۶	ما در مدرسه خواندن بچه‌های پایه‌های بالاتر را می‌بینیم.	۴۷	۵۳
۱۷	مدرسه ما جاهای مشخصی برای کتاب خواندن دارد.	۳۹	۶۱
۱۸	بیشتر اوقات بیکاری در مدرسه کتاب‌هایی در دسترس است که بخوانیم.	۴۹	۵۱
۱۹	در مراسم‌های مدرسه کتاب‌هایی برای خواندن معرفی می‌کنند.	۲۶	۷۴
۲۰	من از طریق مدرسه با کتابخانه عمومی آشنا شدم.	۳۲	۶۸
۲۱	من در مسابقه کتاب‌خوانی شرکت کرده‌ام.	۲۴	۷۶
۲۲	معلمان کتاب‌های خود را به همدیگر امانت می‌دهند.	۳۳	۶۷

جدول ۳ نشان می‌دهد از میان پرسش‌های مطرح شده، ردیف ۶ و ۲۰ کمترین درصد را داشته‌اند. با توجه به پاسخ‌های خود معلمان و مدیران، اکثر آنها معتقدند که معلمان در زمان استراحت یا زمانی‌که تدریس ندارند کتاب نمی‌خوانند و بر این باور هستند که از رفتار و گفتار بچه‌ها مشهود است که والدین آنها کتاب نمی‌خوانند. این یافته در جدول ۳ با تجارب دانش‌آموزان در جدول ۲ همخوانی دارد. برای پاسخ به پرسش سوم (رفتار عوامل اجرایی و آموزشی مدرسه در زمینه خواندن چگونه است؟) از «چک لیست تجربه دانش‌آموزان» و «پرسشنامه نظرسنجی مدیران و معلمان مدارس ابتدایی درباره رفتارها، باورها و مدل‌های خواندن» استفاده شد. پاسخ حاصل از ترکیب داده‌های به‌دست آمده از دو ابزار مذکور بیانگر این است که خواندن به‌صورت عینی در رفتار عوامل اجرایی و آموزشی مدرسه نمود نیافته است و الگوی عملی استفاده از مهارت‌های خواندن به دانش‌آموزان ارائه نمی‌شود.

جدول **۳. نظرات مدیران و معلمان مدارس ابتدایی سنندج درباره رفتارها، باورها و مدل‌های خواندن**

ردیف	گویه‌ها	میانگین
۱	قبول ندارم دانش‌آموز بدون دستیابی به مهارت کافی در خواندن به پایه بالاتر ارتقاء یابد.	۴/۴۰
۲	از دیدگاه من درست خواندن و روان خواندن اساس پیشرفت تحصیلی است.	۴/۳۰
۳	در مدرسه آن دسته از رفتارهای دانش‌آموزان را که نماد خواندن است ارج می‌نهند.	۳/۶۸
۴	در مدرسه فعالیت‌هایی تشویق می‌گردد که نشان‌دهنده خواندن بچه‌هاست.	۳/۶۵
۵	خواندن یکی از بنیادی‌ترین و ضروری‌ترین مهارت یادگیری زبان است.	۴/۳۰
۶	معلمان مدرسه در زمان استراحت یا زمانی‌که تدریس ندارند، کتاب می‌خوانند.	۲/۸۳
۷	مدیر مدرسه اغلب اوقات سرگرم مطالب خواندنی است.	۳/۰۵
۸	در گفتار کارکنان مدرسه نتایج کتاب‌خوانی قابل مشاهده است.	۳/۴۰
۹	روش تدریس و تشویق مؤثر در خواندن را در کلاس‌های درس به‌کار می‌برم.	۴/۲۵
۱۰	بخشی از تدریس معلمان مدرسه با کتاب‌های غیردرسی است.	۳/۰۵
۱۱	مدرسه خدمات خود را در راستای تسهیل امور برای کسانی که کتاب می‌خوانند تنظیم می‌نمایند.	۳/۲۳
۱۲	ما خواندن را به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین روش‌های اصلاح و تقویت رفتار و مهارت‌های دانش‌آموزان در آموزشگاه به‌کار می‌بریم.	۳/۸۳
۱۳	ما مواد خواندنی را به‌عنوان وسیله‌ای ارزشمند برای تقویت استقلال و خودباوری دانش‌آموز به‌کار می‌بریم.	۳/۸۰
۱۴	مشاوران مدرسه خواندن درمانی را به‌عنوان یکی از راه‌حل‌های مؤثر اصلاح مشکلات اخلاقی، فکری و رفتاری دانش‌آموز به‌کار می‌برند.	۳/۴۵

۱۵	در آموزشگاه ما دانش‌آموز درک می‌کند که خواندن ابزاری اجتناب‌ناپذیر برای رسیدن به سطوح بالاتر آموزشی است.	۳/۸۰
۱۶	دانش‌آموز در این مدرسه درمی‌یابد که کتابخانه اساسی‌ترین مکان یادگیری و پاسخ به مسائل است.	۳/۵۵
۱۷	اغلب والدین خواندن و مهارت‌های آن‌را یک رفتار اساسی برای موفقیت فرزند خود می‌دانند.	۳/۹۰
۱۸	اغلب والدین حاضرند برای توسعه کتابخانه از نظر مالی و نیروی انسانی به آموزشگاه کمک نمایند.	۳/۰۰
۱۹	والدین برای جبران مشکلات خواندن فرزندانشان با برنامه‌های مدرسه هماهنگی می‌کنند و الگوهای رفتاری را از معلمان دریافت می‌دارند.	۳/۴۰
۲۰	از رفتار و گفتار بچه‌ها مشهود است که اغلب والدین آنها کتاب می‌خوانند.	۲/۸۸
۲۱	تصمیماتی که در انجمن‌های مدرسه‌ای‌گرفته می‌شود، تأییدکننده اهمیت خواندن است و توسعه امکانات خواندن را در اولویت قرار می‌دهند.	۳/۳۰
۲۲	انجمن‌های مدرسه تلاش می‌کنند که رخدادهای اجتماعی دارای نمادها و نمودهای حاصل از توسعه خواندن در جامعه باشد.	۳/۲۵
۲۳	محتوای کتاب‌های درسی کافی نیست. در صورت مراجعه معلم و دانش‌آموزان به سایر منابع خواندنی در کتابخانه، مطالب تکمیل و تکالیف انجام گردد.	۳/۲۸
۲۴	قوانین آموزش و پرورش مشوق خواندن است و بر توسعه مهارت خواندن تأکید می‌کند.	۳/۲۸
۲۵	بخشنامه‌های مربوط به فعالیت‌های فوق برنامه، دانش‌آموز را به فضای خواندن نزدیک می‌کند.	۳/۱۰
۲۶	فرایندهای اداری، آموزشی و پژوهشی مدرسه تسهیل‌کننده دسترسی به منابع برای خواندن است.	۳/۳۸
۲۷	مقررات و فرایند عضویت و دریافت کتاب از کتابخانه ساده و بدون محدودیت است.	۳/۸۳
۲۸	فرایند آسانی برای عضویت دانش‌آموز و معلم در کتابخانه‌های عمومی فراهم شده است.	۳/۴۸
۲۹	خواندن کتاب و مراجعه به منابع کتابخانه‌ای در فرایندهای پیش‌بینی شده برای تدریس موضوعات درسی، جایگاهی اساسی دارند.	۳/۵۰
۳۰	استفاده از نوشت‌افزار (تابلوهای وایت برد، نوشتن در وبلاگ، کانال یا شبکه اجتماعی مدرسه، تهیه روزنامه دیواری، استفاده از تابلوی اعلانات) در قسمت‌های مختلف آموزشگاه به‌سادگی و با کمترین موانع فراهم است.	۳/۵۵
۳۱	روابط و کنش‌های متقابل بین کارکنان (اداری، آموزشی، دانش‌آموزان، اولیای دانش‌آموزان یا مسئولین و انجمن‌های محلی) تأییدکننده، تسهیلگر و تقویت‌کننده رفتار خواندن است.	۳/۴۳
۳۲	در این آموزشگاه ارزش اجتماعی بالایی برای رفتار خواندن قائل می‌شویم و در گفتگوها یا آثار منتشر شده ناشی از تعامل نمودهای خواندن مستمر افراد به چشم می‌خورد.	۳/۵۸
۳۳	به باور ما هدف اصلی آموزش کمک به دانش‌آموزان برای دستیابی به (استقلال در یادگیری، یادگیری مادام‌العمر، تفکر سطح بالا، ایجاد اعتماد به نفس و خودانگاره مثبت در یادگیری) است.	۴/۲۳
۳۴	به باور ما مهارت استفاده از رکن‌های زبان (خواندن، گوش دادن، صحبت کردن و نوشتن) سکوی حرکت موفق دانش‌آموز در علم است و از طریق ایجاد مهارت و علاقه دانش‌آموزان به خواندن میسر است.	۴/۲۳
۳۵	رویکرد غالب در این آموزشگاه انجام تکالیف از طریق استفاده از منابع غیردرسی است. زیرا بر این باوریم که کتاب درسی یا معلم قادر به پاسخگویی تمام پرسش‌ها نیستند.	۳/۴۰
۳۶	تمامی رویدادهای آموزشگاه رنگ و بوی استفاده مؤثر از خواندن کارکنان و دانش‌آموزان دارد.	۳/۴۰
۳۷	در این آموزشگاه دانش‌آموز با مشاهده رفتار خواندن و نحوه استفاده معلمان، مدیر و سایر کارکنان از آن یاد می‌گیرد که لازمه برقراری ارتباط، استفاده ماهرانه از زبان است.	۳/۶۰
۳۸	معلمان کتاب‌های خود را به همدیگر امانت می‌دهند.	۳/۵۰
۳۹	معلمان این آموزشگاه کتاب‌های مناسب را به همدیگر معرفی می‌کنند.	۳/۷۵
۴۰	در این آموزشگاه دانش‌آموز متوجه می‌شود که برای استفاده ماهرانه از زبان باید مهارت خواندن و نوشتن را به‌صورت کاربردی بیاموزد.	۳/۹۳
میانگین کل		۳,۶

داده‌های جدول ۳ در پاسخ به پرسش چهارم (میزان باور عوامل آموزشی آموزشگاه‌های سنندج به اهمیت آموزش رفتار خواندن دانش‌آموزان در چه سطحی است؟) نشان می‌دهد که بیشترین میانگین مربوط به پرسش‌های ردیف **۱،۲،۵،۹،۳۳،۳۴** است. یعنی اکثر معلمان قبول ندارند که دانش‌آموزان بدون دستیابی به مهارت کافی در خواندن به پایه بالاتر ارتقا یابند. همین‌طور خواندن را یکی از بنیادی‌ترین و ضروری‌ترین مهارت یادگیری زبان می‌دانند و اکثر آنها معتقدند که روش تدریس و تشویق مؤثری را در خواندن در کلاس‌های درس به‌کار می‌برند و به باور آنها هدف اصلی آموزش کمک به دانش‌آموزان برای دستیابی به استقلال در یادگیری، یادگیری مادام‌العمر، تفکر سطح بالا و ایجاد اعتماد به نفس و خود انگاری مثبت در یادگیری است. به باور آنها مهارت استفاده از رکن‌های زبان سکوی حرکت موفق دانش‌آموز در علم است و از طریق ایجاد مهارت و علاقه دانش‌آموزان به خواندن میسر است. بخشی از پاسخ به پرسش چهارم پژوهش در پاسخ‌هایی است که معلمان به سناریوهای زیر ارائه نموده‌اند.

پاسخ معلمان به سناریوهای مشکلات خواندن

به‌منظور پی بردن به افکار و باورهای معلمان درباره اهمیت و اثربخشی خواندن در مدارس ابتدایی، موقعیت‌هایی به‌عنوان سناریو به معلمان داده شد و از آنها درخواست شد که برای آن‌ها راه‌حل عملی پیشنهاد نمایند. فرض ما بر این است که معلمانی که باور عمیق و بنیادی همراه با شناخت درست درباره خواندن داشته باشند، برای حل مسائل مطرح شده پاسخ‌هایی ارائه خواهند نمود که مبتنی بر خواندن باشد. در زیر سناریوهای مطرح شده، متن اصلی پاسخ‌های معلمان برای هر سناریو و تحلیل پژوهشگران از پاسخ‌های ارائه شده آمده است.

سناریوی ۱: دانش‌آموزی در پایه چهارم لکنت زبان دارد و قادر به خواندن کتاب‌های پایه چهارم نیست. وی هنگامی که با بچه‌ها در بیرون از کلاس بازی می‌کند، لکنت ندارد. اما هنگام خواندن کتاب دچار لکنت می‌شود. پس از بررسی معلم و گفتگو با خانواده دانش‌آموز مشخص شد که توسط یک بزرگسال دچار شوک شده و زبانش برای مدتی به‌طور کامل بند آمده است.

> معلم می‌تواند این مشکل را تا حدودی حل کند و راهکارهایی را ارائه نماید: ۱) دروسی که به آن علاقه دارد در خانه جلوی آینه با صدای بلند بخواند یا برای کسی که او را دوست دارد. ۲) تمریناتی در درس فارسی به نام صندلی صمیمیت وجود دارد معلم می‌تواند با محبت و گرمی او را روی صندلی بنشاند و از او درخواست کند تا درباره هر موضوعی که دلش می‌خواهد صحبت کند و سعی کند اعتماد به نفسش را دوباره بازگرداند. (ش. ن. ۱)

اعتماد به نفس و نداشتن ترس اول عامل در صحبت کردن و خواندن است ترس موجب می‌شود که دانش‌آموز در خواندن لکنت بگیرد پس باید در مرحله اول ترس را از بین برده و به دانش‌آموز اعتماد به نفس و اطمینان کامل القا کنیم که هنگام خواندن موجب مشکل نشود. معلم می‌تواند با به‌وجود آوردن فضایی مناسب و القاء آرامش و اعتماد به نفس به دانش‌آموز این کار را آسان‌تر کند ... (د. آ. ۱)

... در وهله اول سعی می‌کنیم که در حضور بقیه دانش‌آموزان از او نخواهیم که متنی را بخواند چون در صورت لکنت اعتماد به نفس او نیز پایین آمده و وضع بدتر می‌شود. بلکه در ابتدا با او رابطه عاطفی برقرار کنیم و تا حدی آرامش و نوعی عدم ایجاد ترس را در او ایجاد کنیم و پس از مشاهده نمودن بهبودی گفتار وی در زمان گفتگو با معلم و دیگر همکاران، او را نیز در خواندن متون در حضور همکلاسان مشارکت داد (پ. آ. ۲).

تحلیل پاسخ‌های سناریوی ۱:

طبق متن سناریوی ۱ دانش‌آموز پایه چهارم در گفتگو با همسالان خود و خانواده عادی است اما در خواندن سر کلاس دچار لکنت می‌شود. پس در حالت طبیعی مشکل لکنت زبان ندارد. ناتوانی در خواندن روان متن پایه چهارم ممکن است به‌دلیل مشکل بودن متن پایه چهارم — که دلیل آن کمبود دامنه واژگان و ضعف در پایه قبلی است، یا ترس و اضطراب برای خواندن متن در حضور معلم باشد –که نبود اعتماد به نفس ریشه آن است. نبود اعتماد به نفس علاوه بر ترس ناشی از ناتوانی در خواندن است. راه‌حل مناسب تقویت اعتماد به نفس کودک از طریق ارائه متن‌های ساده‌تر از سطح پایه چهارم است. در پاسخ‌های ارائه شده توسط معلمان ۳ مورد به اعتماد به نفس اشاره شده است اما هیچ‌کدام به چگونگی تقویت اعتماد به نفس برای خواندن اشاره نکرده‌اند.

سناریوی ۲: دانش‌آموز پایه سوم به‌راحتی و روانی تمام کتاب‌های پایه سوم را می‌خواند، اما سر کلاس با سر و صدا و شلوغی نظم کلاس را به هم می‌زند.

احساس حقارت و سبکی می‌کند و طوری می‌خواهد ضعف‌های خود را به شیوه‌های مختلف برطرف نماید و می‌خواهد خود را نشان دهد که من هستم. باید مسئولیت به او واگذار شود مثلاً نماینده کلاس. یا ایشان را تشویق نماید که برترین است در خواندن مطالب. (ش. ص. خ. ۲)

در صورتی‌که معلم کنترل کلاس را بلد باشد و باز هم این دانش‌آموز این مشکل را داشته باشد احتمالاً بیش‌فعال است یا ایشان را به روانپزشک معرفی می‌کنیم و یا اینکه در کلاس درس توقعات بیشتری از او داریم مثلاً در تدریس درس معلم را همیاری کند و یا اینکه او را مسئول رسیدگی به تکالیف سایر دانش‌آموزان می‌کنیم. (ن. ۱)

این دانش‌آموز فردی با استعداد می‌باشد که تمرینات و تکالیف درسی‌اش برای او بسیار آسان بوده و در نتیجه در مدت زمان کمی آن‌ها را انجام داده و بعد از آن باعث ایجاد بی‌نظمی می‌شود. سعی می‌کنم که فعالیت‌هایی مناسب و در سطح بالاتری را برای او در نظر بگیرم که بعد از انجام تکالیف در کلاس سرگرم انجام دادن آن‌ها باشد. (پ. آ. ۲)

تحلیل پاسخ‌های سناریوی ۲:

همان‌طور که برخی از پاسخ‌ها اشاره کرده‌اند (پ. آ. ۲)، به‌دلیل سادگی متون پایه سوم، کلاس جذابیت چندانی برای وی ندارد. بهترین راه‌حل دادن متن‌هایی است که اندکی از سطح کلاس سوم بالاتر باشد و در نظر گرفتن انواع تمریناتی که فراتر از تمرین‌های عادی کلاس باشد. اگرچه از ۲۰ پاسخ ارائه شده تعداد ۱۵ پاسخ اشاره کرده‌اند که مسئولیت بیشتر به چنین دانش‌آموزی واگذار شود، اما تنها پاسخ (پ. آ. ۲) اشاره نموده است که «فعالیت‌هایی مناسب و در سطح بالاتر برای او در نظر می‌گیرم». اما این پاسخ نیز تشریح نکرده است که فعالیت‌های مناسب و سطح بالاتر چیست و چگونه اجرا خواهد شد.

سناریوی ۳: دانش‌آموزی در پایه پنجم مهارت خواندن بسیار بالایی دارد، اما در زمینه خواندن کتاب‌های درسی بی‌انگیزه است به همین دلیل کتاب‌ها را مرور نمی‌کند و در امتحانات ضعیف عمل می‌کند. برای تقویت انگیزه خواندن در وی چه باید کرد؟

به او می‌گوییم که اگر در پایان امتحانات نتیجه خوبی کسب کند. به او جایزه می‌دهیم و اگر نتیجه خوبی کسب کرد او را تشویق می‌کنیم در جمع. (ن. ۲)

بین همه دانش‌آموزان مسابقه برگزار می‌کنم و با مسابقه دادن او را تشویق به درس خواندن می‌کنم. (پ. آ. ۱)

باید سعی کرد او را به خواندن علاقمند ساخت به‌عنوان مثال داستان‌هایی را در کلاس برای دانش‌آموزان می‌خوانیم و آنها را ناتمام می‌گذاریم و از آنها می‌خواهیم که ادامه آن‌را بنویسند و به بهترین آن‌ها پاداش می‌دهیم. (پ. آ. ۲)

تحلیل پاسخ‌های سناریوی ۳:

پاسخ معلمان برای ایجاد انگیزه بیشتر درباره استفاده از راه‌کارهایی مانند تشویق کلامی، ارائه جایزه، برگزاری مسابقه، گفتگو با والدین است. بیشتر پاسخ‌دهندگان، نبود انگیزه خواندن و مرور را به محیط خانواده دانش‌آموز ربط داده‌اند. تعداد یکی دو پاسخ به بیان داستان‌های مرتبط با درس و ارائه درس به‌صورت تعاملی اشاره کرده‌اند. هیچ‌کدام از پاسخ‌دهندگان به فضای حاکم بر آموزشگاه و روابط، رفتار و گفتار کارکنان آموزشگاه اشاره نکرده‌اند. هیچ‌کدام به این بحث نپرداخته‌اند که دانش‌آموز بی‌انگیزه اگر نمونه‌های عینی و عملی کاربرد مهارت‌ها را ببیند، برای استفاده از آنها انگیزه پیدا می‌کند. هیچ‌کدام به این اشاره نکرده‌اند که تعیین متن‌هایی که اندکی از سطح مهارت خواندن دانش‌آموز بیشتر باشد می‌تواند موجب درگیر شدن و انگیزه بیشتر در دانش‌آموز شود.

سناریوی ٤: به‌طورکلی در مدرسه‌ای انگیزه خواندن در میان دانش‌آموزان پایین است، راه‌کار شما برای افزایش انگیزه خواندن چیست؟

دانش‌آموز اگر معلم و بزرگترش را در حال خواندن ببیند خود هم تشویق می‌شود که بخواند. سعی می‌کنیم به دانش‌آموز بگوییم مطالبی که برایش جالب است با صدای بلند برای کلاس بخواند و با این کار او را تشویق به خواندن کنیم. (ش. ن. ۱)

در این مورد معلمان و مدیران نقش بسزایی دارند و باید مسئولیت‌های خود را در هریک به‌درستی انجام دهند. میزان تحصیلات والدین و محل زندگی نیز تأثیرگذار هستند. باید روش تدریس معلمان عوض شود. (س. الف. ۱)

این روزها و این مهر و موم‌ها شاید نزدیک دو دهه به جرئت بگویم که این مشکل در میان دانش‌آموزان هست و پرداختن به این سؤال و جواب آن، بسیار کلی است و سر منشأ آن شاید بیکاری قشر تحصیل‌کرده این دو دهه باشد. جواب مشخص و دقیقی برای این سؤال ندارم اما خود بنده بالشخصه همواره دانش‌آموزان را ترغیب به اندوختن و آموختن علم و تحصیل می‌کنم. (د. آ. ۲)

تحلیل پاسخ‌های سناریوی ٤:

ایجاد کتابخانه کلاسی یا آموزشگاهی، اختصاص زنگ کتاب‌خوانی، برگزاری مسابقه کتاب‌خوانی، تشویق، تن صدای جذاب معلم، نوشتن داستان، و گفتگو درباره کتاب از معمول‌ترین راه‌حل‌هایی است که معلمان برای تقویت انگیزه خواندن در آموزشگاه پیشنهاد کرده‌اند. موارد (ش. ن. ۱) و (س. الف. ۱) اندکی متفاوت است و روی رفتار و روش تدریس معلم و مدیر مدرسه تمرکز دارد. پاسخ (د. آ. ۲) متفاوت با بقیه واقعیتی را بیان می‌کند که تقریباً درباره تمام مدارس صدق می‌کند. از میان راه‌حل‌های فوق تنها (ش. ن. ۱) اشاره کرده است که معلم و مدیر خود باید الگوی عملی رفتار خواندن باشند تا دانش‌آموزان نیز خواندن را مهم بدانند.

سناریوی ٥: معلمی معتقد است که مهارت خواندن دانش‌آموزان مهم نیست و فهمیدن و حل مسائل و پرسش‌های کتاب‌ها برای رفتن به پایه بالاتر کفایت می‌کند. به همین دلیل خیلی در خواندن و نوشتن بچه‌ها تأمل نمی‌کند و اشتباهات را نادیده می‌گیرد. نظر شما چیست؟

به‌نظر من خواندن بسیار مهم است خواندن چند بار مسائل و پرسش‌ها باعث درک و فهم مسائل می‌شود و دانش‌آموز به‌راحتی آنها را درک می‌کند. (ش. ک. ۱)

به‌نظر من دانش‌آموزان علاوه بر فهمیدن مطالب به خواندن و نوشتن نیاز دارند باید از همان پایه‌های اول با آنها به‌صورت کتبی در حد کم با دانش‌آموزان کار شود تا در پایه‌های چهارم به بالا با نوشتن مشکل نداشته باشند. (ش. ک. ۲)

نباید این‌طور عمل شود. باید تأمل کند بالاخره بچه‌ها اشتباه خود را درست کنند هرچند وقت‌گیر باشد. اگر اشتباهات نادیده گرفته شود دانش‌آموزان تا آخر اشتباه می‌روند و کلمات و لغات را نمی‌فهمند. باید حتماً در این مورد اقدام جدی گرفته شود. (ش. م. ۱)

تحلیل پاسخ‌های سناریوی ٤:

سناریوی ۵ باور و اعتقاد معلمان درباره اهمیت خواندن را هدف قرار داده است. از مجموع پاسخ‌های ارائه شده تنها یک مورد با فرض سناریوی شماره ۵ موافقت کرده است. بقیه معلمان اظهار کرده‌اند که خواندن باید در همان مقطع و پایه‌های اول ابتدایی متناسب با سطح خود در دانش‌آموزان ایجاد شود. در غیر این صورت، درک و فهم و موفقیت در پاسخگویی به مسائل درسی حاصل نخواهد شد.

پاسخ‌های ارائه شده بیانگر این است که اکثر معلمان در لایه باور خواندن را مهم می‌دانند و غفلت از آموزش آن به دانش‌آموزان را امری نادرست می‌دانند و خواندن را به‌عنوان زیرساخت درک و فهم مسائل علمی می‌دانند.

بیشترین تأکید سناریوها دستیابی به پیشنهادهای عملی معلمان برای رفع مشکلات مربوط به خواندن بود. فرض ما این بود که اگر معلمان در لایه رفتار مهارت داشته باشند، برای رفع مشکلات خواندن دانش‌آموزان، راه‌حل‌های مبتنی بر توسعه خواندن ارائه می‌دهند. در پاسخ پرسش پنجم (عوامل آموزشی آموزشگاه‌های سنندج برای مدیریت رفتار خواندن دانش‌آموزان چه روش‌هایی را به‌کار می‌گیرند؟) با بررسی پاسخ سناریوها متوجه می‌شویم که از بیست نفر پاسخ‌دهنده به سناریوها تعداد بسیار محدودی چاره مشکلات خواندن و انگیزه دانش‌آموزان را به‌درستی و از راه خواندن تشخیص داده‌اند. به‌عبارت دیگر، برای مدیریت انگیزه و رفتار خواندن دانش‌آموزان راه‌حل عملی و روش کارآمدی در پاسخ معلمان به چشم نمی‌خورد. می‌توان برداشت نمود که شرکت‌کنندگان در این زمینه‌ها تجربه عملی نداشته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

مبانی نظری مانند «نظریه یادگیری اجتماعی» باندورا و «نظریه رشد اجتماعی» ویگوتسکی بر نقش اجتماع و تعامل اجتماعی و نشانه‌ها و الگوهای محیطی و یادگیری از طریق مشاهده تأکید دارند. به باور آنان یادگیری رفتار حاصل نقش متقابل شناخت و محیط است و یادگیرندگان از طریق مشاهده به تنظیم رفتار خود می‌پردازند. با آگاهی به این نظریه‌ها متوجه می‌شویم که برای موفقیت دانش‌آموزان و تکوین و نهادینه کردن انگیزه و رفتار مورد دلخواه در محیط مدرسه لازم است که مکانیزمی که در محیط مدرسه فعال است مورد توجه جدی قرار گیرد. علاوه بر آن، توضیح چیستی و مکانیزم فرهنگ سازمانی توسط ادگار شاین بیان شده است. این تقسیم‌بندی امکان بررسی فرهنگ در سه لایه سطحی، کم عمق و عمیق را برای پژوهشگران فراهم نمود.

از سوی دیگر، با توضیح و تفکیک ابعاد مربوط به خواندن، تأکید شد که بعد اجتماعی خواندن به‌عنوان رفتاری که حاصل تعامل بین افراد است و همین تعامل هم سبب انگیزه خواندن خواهد شد و هم آثار خواندن در اجتماع نمود خواهد یافت، مورد بررسی قرار گرفت.

در این پژوهش با مبنا قرار دادن سه نظریه فوق تمام عوامل و نشانه‌های رفتار خواندن در ۱۰ آموزشگاه ابتدایی سنندج به‌عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت و تلاش شد وضعیت مدارس از بعدهای مختلف مانند نماد و نمودهای محیطی، باورها و اقدامات عوامل مدرسه مانند مدیر و معلم و تجارب دانش‌آموزان بررسی شود.

سطح اول فرهنگ خواندن: نمادهای ترویجی و رفتارهای مربوط به خواندن

انتظار می‌رود که نمادها اعلانات، روزنامه دیواری درون کلاس و کانال‌ها یا شبکه‌های اجتماعی فضاهایی هستند که بیشترین نمادهای خواندن در آنها دیده شده است. اما دیوارهای بیرونی و داخلی حیاط و ساختمان آموزشگاه، کف راهروها، تابلوهای مسیر نما، اتاق مدیر، معلمان، مشاوران و سایر کارکنان کمترین نمادهای خواندن را دارد. نکته قابل توجه این است که بی‌توجهی به موارد فوق بسیار شدید است و به‌طور کامل استفاده از سایر فضاهای آموزشگاه برای القای پیام‌های مرتبط با خواندن نادیده گرفته شده است (جدول ۱).

همچنین، طبق داده‌های جدول ۲ نتیجه خاطره و یادآوری یک‌صد دانش‌آموز درباره نمودهای رفتاری خواندن در آموزشگاه، خواندن به نوبت در کلاس بالاترین و حضور نویسندگان کتاب در مدارس و در میان دانش‌آموزان، دیدن کتاب خواندن مدیر و معلمان یا معرفی کتاب در مراسم‌های مختلف، یا خواندن بخشی از کتاب توسط معلم و ایجاد انگیزه برای دانش‌آموزان جهت دنبال کردن بقیه داستان کمترین رفتارهایی است دانش‌آموزان در مدرسه تجربه کرده‌اند. افزون بر آن، میانگین نظر معلمان و مدیران (جدول ۳) بیانگر آن است که معلمان در زمان استراحت یا زمانی‌که تدریس ندارند کتاب نمی‌خوانند و بر این باور هستند که از رفتار و گفتار بچه‌ها مشهود است که والدین و رفتارهای آموزشگاه بیانگر و تأییدکننده رفتار خواندن باشد. بررسی‌ها نشان داد که راهروها، تابلوی

آنها کتاب نمی‌خوانند.

سطح دوم فرهنگ خواندن: راه‌حل مشکلات خواندن از دیدگاه معلمان مدارس

باید و نبایدهایی که معلمان و عوامل اجرایی مدرسه در زمینه مشکلات و مسائل مربوط به خواندن ارائه می‌دهند بیانگر باورها و هنجارهای خواندن آموزشگاه است. این سطح با سناریوهای شماره ۱ الی ۴

مورد بررسی قرار گرفت. پاسخ سناریوهای ۱ تا ۳ نشان داد که هیچ‌کدام از پاسخ‌دهندگان به فضای حاکم بر آموزشگاه و روابط، رفتار و گفتار کارکنان آموزشگاه اشاره نکرده‌اند. هیچ‌کدام به این بحث نپرداخته‌اند که دانش‌آموز بی‌انگیزه اگر نمونه‌های عینی و عملی کاربرد مهارت‌ها را در محیط مدرسه تجربه کند، انگیزه کافی برای به‌کار بردن آنها را در خود حس خواهد کرد. در پاسخ سناریوی شماره ۴ تنها دو پاسخ روی رفتار و روش تدریس معلم و مدیر مدرسه تمرکز داشت و از میان ۲۰ راه‌حل ارائه شده تنها یک مورد اشاره کرده بود که معلم و مدیر خود باید الگوی عملی رفتار خواندن باشند تا دانش‌آموزان نیز خواندن را مهم بدانند.

سطح سوم فرهنگ خواندن: باورها و پارادایم‌های مربوط به خواندن

طبق میانگین‌های جدول ۳ اکثر معلمان قبول ندارند که دانش‌آموزان بدون دستیابی به مهارت کافی در خواندن به پایه بالاتر ارتقا یابند. همین‌طور خواندن را یکی از بنیادی‌ترین و ضروری‌ترین مهارت یادگیری زبان می‌دانند و به باور آنها مهارت استفاده از رکن‌های زبان سکوی حرکت موفق دانش‌آموز در علم است و از طریق ایجاد مهارت و علاقه دانش‌آموزان به خواندن میسر است. پاسخ‌های سناریوی ۵ هم‌راستا با نظر معلمان درباره اهمیت خواندن است. اکثر معلمان در لایه باور خواندن را مهم می‌دانند و غفلت از آموزش آن به دانش‌آموزان را امری نادرست می‌دانند و خواندن را به‌عنوان زیرساخت درک و فهم مسائل علمی می‌دانند.

به‌طور کلی، با توجه به بررسی سطوح سه‌گانه مدل فرهنگ سازمانی ادگار شاین و نیز پاسخ‌های به‌دست آمده برای پرسش‌های این پژوهش نتایج زیر حاصل شد:

- محیط فیزیکی آموزشگاه از نظر نمادهای خواندن ضعیف ارزیابی گردید.
- روابط و رفتار معلمان و مدیران و اولیا برای ارائه الگویی که اهمیت خواندن را به دانش‌آموزان القا کند، ضعیف ارزیابی شد.
- معلمان و مدیران از نظر اهمیت خواندن، باور قوی دارند.
- اقدام عملی قابل قبول مبتنی بر فعالیت خواندن از سوی معلمان و مدیران ارائه نشد. این نشان‌دهنده ناتوانی در برقرار ارتباط بین لایه پارادایم، و باور با لایه رفتاری فرهنگ است.

نتایج فوق بیانگر عدم توجه به یافته‌های پژوهش‌های قبلی مرتبط با فرهنگ خواندن مدارس است. مکنا و دیگران (McKenna et al, 1995) دریافتند که نگرش کودکان از اصول خواندن است و نیازمند مدیریت دقیق، منسجم و برنامه‌ریزی شده است. عواملی همچون مدیریت کلاس، محیط مدرسه و رفتارهای

فراگیران بر موفقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار است. کنت مک اینتاش (McIntosh, 2015) دریافت که پشتیبانی‌های رفتار خواندن گامی در راه پیشرفت فراگیران است و بین رفتارهای خواندن فراگیران و نیاز به پشتیبانی جهت ارتقای رفتارهای مطلوب رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

کریمی (۱۳۹۴) با مرور مطالعات پرلز دریافت که عوامل بسیاری از جمله عوامل آموزشگاهی در پیشرفت سواد خواندن دانش‌آموزان نقش دارند. همچنین، یافته‌های پرلز که در سال ۲۰۱۶ انجام شد تأکید بر نقش محیط مدرسه و اولویت بالای آموزش خواندن در محیطی است که از یادگیری دانش‌آموزان پشتیبانی نماید و نگرش مثبت نسبت به خواندن در آنان ایجاد کند (Mullis et al, 2017).

بررسی یافته‌های پژوهش کنونی بیانگر آن است که وضعیت فرهنگ خواندن مدارس مورد بررسی با مبانی نظری و یافته‌های پژوهش‌ها همخوانی ندارد.

پیشنهادها:

با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهادهای زیر عملی به‌نظر می‌رسد:

۱. برای تقویت فرهنگ خواندن مدارس لازم است که به نقش زیست بوم مدرسه به‌عنوان عوامل ایجادکننده انگیزه و الگو دهنده برای خواندن توجه شود. در این راستا پیشنهادهای عملی زیر برای مدیران، معلمان و والدین عملی به‌نظر می‌رسد:

الف) در زیباسازی محیط مدرسه از عناصر دیداری مرتبط با خواندن بیشتر استفاده شود.

ب) در رفتار و گفتار معلمان و مدیران هنگام صحبت کردن نقل قول و معرفی کتاب نمود بیشتری داشته باشد.

پ) وجود کتاب و سایر مواد خواندنی در محیط کار و فعالیت عوامل اجرایی مدرسه و مشاهده مطالعه عوامل اجرایی از سوی دانش‌آموزان بیانگر اهمیت این عمل خواهد بود.

ت) عوامل مدرسه والدین را به خواندن کتاب به‌منظور تشویق دانش‌آموزان ترغیب نمایند.

ث) از حضور نویسندگان محلی برای ایجاد انگیزه استفاده کنند.

ج) بسیاری از مشکلات و ناهنجاری‌های آموزشی دانش‌آموزان را که می‌توان از راه خواندن کاهش داد، از طریق تکنیک‌ها و ابزارهای خواندن مورد توجه قرار دهند.

۲. بررسی فرهنگ خواندن سازمان‌های آموزشی بحث نویی است که به‌طور جامع به عوامل اجتماعی و محیطی مؤثر بر خواندن می‌پردازد. به همین دلیل الگوی این پژوهش برای پژوهش محیط‌های دیگر نیز پیشنهاد می‌گردد.

۳. عدم شناخت عوامل محیطی و اجتماعی مؤثر بر خواندن به‌نظر می‌رسد که در میان معلمان بسیار گسترده است. توصیه می‌شود که نظام آموزش و پرورش به‌صورت ریشه‌ای در این زمینه به آموزش معلمان بپردازد.

منابع

حسینی، سید مهدی (۱۳۹۵). فرهنگ خواندن مدرسه. لیزنا، گاهی دور گاهی نزدیک ۱۸۰، ۱۳۹۵/۱۱/۳۰. [قابل دسترس در] https://www.lisna.ir/Away/27534- D9 81 D8 B1 D9 87 D9 86 DA AF- D8 AE D9 88 D8 A7 D9 86 D8 AF D9 86- D9 85 D8 AF D8 B1 D8 B3 D9 87

کریمی، عبدالعظیم (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقا سواد خواندن دانش‌آموزان (براساس نتایج مطالعات پرلز)، اولین همایش ملی خواندن، دانشگاه کردستان، سنندج.

Bandura, Albert (1976). Social Learning Theory. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey

Crawford, Kate (1996). Vygotskian approaches in human development in the information era. Educational Studies in Mathematics, 31(1-2), 43-62.

McIntosh, Kent (2015). School-Wide Academic and Behavioral Systems and Incidence of Reading and Behavior Challenges in Early Elementary Grades. Journal of Positive Behavior Interventions, University of British Columbia.

Cherry, Kendra (2018) How Observational Learning Affects Behavior

Online available at https://www.verywellmind.com/what-is-observational-learning-2795402?print access date: 1397/11/22

McKenna, Michael. C., Kear, Dennis. J., and Ellsworth, Randolph. A. (1995). Children’s attitudes toward reading: A national survey. Reading Research Quarterly, 30, 934 – 956.

Mullis, Ina V. S., Martin, Michael O., Foy, Pierr and Hooper, Martin (2017). PERLS 2016 International results in reading. TIMSS and PERLS, Boston.

Paine, Stan (2007). Building a strong reading culture: what you can do. Sutaining reading first, sustainability series, Number1

Schein, Edgar H. (2004). Organizational culture and leadership (3rd Ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Sergiovanni, Thomas J. (2001) leadership: what is in it for schools? Routledge Falmer, London.

Vygotsky, Lev. (1978). Interaction between learning and development.Readings on the development of children, 23(3), 34-41.